

Orosz István

A szekkó

A Páternoszter című

készülő regény részlete

■ A Fehérház külön történet. Ezzel kellett volna kezdenünk, de csak Pest és Buda páternosztereinek alapos be-cserkészése után, valamikor a tél vége felé (a jégcsapszopogatástól újra torokfájósan) sikerült bejutnunk a Jászai Mari téren magasodó jelképes épületbe, a Képviselői Irodaházba. A képviselők az 1990-es politikai rendszerváltás után költöztek ide, előtte az MSZMP központi székháza, azelőtt Rendőrkapitányság, történetünk idején pedig, vagyis 1953 körül itt székelt az ÁVH. Az Államvédelmi Hatóság. Akkoriban bútoroztak át az Andrássy útról (az akkori Sztálin útról), és a kihallgatások, vagy legalábbis az „elbeszélgetések” zöme, melyeknek dokumentációja Várjú Sándor padlója alól előkerült, alighanem itt készült valamelyik emeleten, innen jutott ki valahogyan, kabát alá dugott másolatként, vagy pedig – mindkettőnk képzelete szívesen játszott ezzel a változattal is – a beszélgetők egyikének emlékezetébe rejtve. Emil ismerte az épületet, dolgozott is benne, kezdte sokat sejtetően mélyítve el a hangját, de aztán a részletekbe mégsem akart belekezdeni. Érdekesebb lesz, ha bent mesélem el. Vagy még inkább, ha majd megmutatom. A Fehérházba bejutni csak úgy, az utcáról próbálkozva eleve reménytelen lett volna, olyan tervet kellett kieszelnünk, ami nem csak a belépést segíti, de lehetőséget teremt arra is, hogy az épületben szabadon mozogjunk. A véletlen megint segített. Egy újsütetű képviselő hölgynek, a környezetvédelmi bizottság frissen ki-nevezett tagjának, aki egy külvárosi kultúrházból, ottani dekorációs korszakából ismerte Emilt, a „modern zöld szemléletet” népszerűsítendő valami akcióval kellett elő-rukkolnia. – A brazil követség átadná a riói eco-kongresszusra nyomtatott összes plakátot, ha valahol egy tárlatot raknánk össze belőlük. Az irodaház előcsarnokára gondoltam és persze rád. – Emil rögtön ráállt (az áron csak azért srófolt egy picit, hogy ne legyen feltűnő, mennyire kapóra jött az ajánlat) és háromnapos határidővel plusz egy munkatárs bevonásával elvállalta a kiállítást. A munkatárs természetesen én lettem.

– Az egyik „honnyanya” vagyok itten – mutatkozott be a grübedlis Évike, amikor összes igazolványunk átböngészése és a dekorációs szerszámosláda detektoros átvi-lágítása után végre lepakoltunk a földszinti aula langyos kelkáposztaszagában (a falióra szerint 11:50-kor). – Itt lenne a kiállítás, remélem, hogy ott szemben az a nagy kép nem zavar be túlságosan. – A magas, oszlopokkal tagolt térben a suttogást is visszhangossá erősítette a mér-hetetlen mennyiségű vörös márvány. – Négy évig le volt függönyözve, de amióta a szocik vannak, újra nézni kell. A paravánokat a pincéből fogják fölcipelni, a plakátok meg, negyven darab, az én irodámban vannak az ötödi-ken. Ott a lift. (Több is volt, de egyik sem páternoszter; a kommunisták többször is funkciót váltó reklámépületé-ben furcsán is hangzott volna a páternoszter szó.) A büfé a mínusz egyedik. Ha nem bánjátok, a kávé után ma-gatokra hagylak benneteket, mert odaát a Parlamentben hosszú szavazások lesznek.

Nem bántuk. Mielőtt a paravánok fölhordását meg-kezdjük volna (bőven lesz időnk, nyugtatott meg Emil), lezökkentünk az aula közepén terpeszkedő tejeskávészí-nű bőrfotelekbe. A nagy kép elé.

– Hát ezt akartam megmutatni! Ronda nagy mázoló-mány, látszik, hogy kötelességből készült, és rohadtul unta a festést, aki csinálta, de azért, ha egy kis időt fordít rá az ember, persze kinek is jutna eszébe, hogy időzzön egy ilyen képpel, akkor kiderül egy és más. 1972-ben lett kész, Bernáth Aurél főművének mondják, hetvenhét éves volt akkor a mester, ugye nem képezed, hogy föltornázta magát ilyen magas állványokra, vagy a kétágú létrán bil-legett volna a fal előtt. Legföljebb néhány képen látszik, ahogy egy guruló traverzen tologatják, de le is segítették róla a fotózás után rögvést. Egyensúlyzavaros, reszketeg aggastyán volt, kattogott, mint egy drótra fűzött csont-váz, a tanítványai dolgoztak, azok is zömmel éjszaka, nehogy kitudódjon, amit persze mindenki tudott, hogy nem ő fest. Duzzogva kuporgott a készülő falkép előtt,

kábé itt, ahol mi ülünk, és összekulcsolt festőujjait gyűrögette. Nemrég halt meg a felesége, nagyokat hallgatott, cigarettázott, mint az a sárgakabátos itt a kép közepén (kár, hogy már nem lehet rágyújtani) és imponáló nem-törődömséggel tűrte, hogy a diákok egymást fessék a falra, meg aki épp az eszükbe jut. Ott van Déry, Pátzay, Illyés, aki akarja, Aczél, sőt ott a kis kasznárbajuszával Nagy Imrét is kiszúrhatja. Jobban rá lehetett ismerni, amikor cvikkere is volt, de aztán, jobb a békesség, átfestette. Megoldottam a kérdést, magyarázta Dávid Kátának, a rendszeresen bejáró műtörténész rajongónak, akitől a méltató elemzést várta (meg is kapta): cvikkertelenítettem. Szóval sokat hallgatott, de néha azért megeredt a nyelve. Nem mondta hozzá, hogy ne adjuk tovább, amit most hallani fogunk, de valahogy érezte, hogy bizalmas dologról van szó, el kell mondania, mert nem viheti a sírba, aztán egyszer majd kezdjünk vele valamit, ha akarunk. Meg persze, ha tudunk. Szóval itt ez a nagy kép, a szekkó. A szekkó az egy technika, azt jelenti, hogy száraz vakolatra lett festve. Olcsóbb, primitívebb, mint a freskó, kevésbé időálló. 68-tól 72-ig készült, vagyis többször cserélődtek a segítők. Négy év, gondolj bele, mi a csudát lehet ezen négy évig mázolni! Igaz, állítólag Michelangelo is négy évig csinálta a Sixtina plafonját, de az legalább ötször ekkora, és azt egyedül kente meg,

hogy más különbségekkel momentán ne is hozakodjak elő. Na, persze lassította a tempót, hogy esténként felhottuk az alagsorból a párt pingpongszótalát. Húsz éve nem láttam, több mint húsz, de most is csak az jut róla eszembe, hogy szekkó. Hogy száraz. A nagy kolorista elfáradt színei. Nem érzem, hogy közöm lenne hozzá, holott jó pár éjszakám ráment, négyzettrácsolás, tojás-tempera-keverés, ecsetmosás, meg néhány mellékalak. Bár itt voltaképp mindenki mellékalak. Nézd meg, ott fent jobbra áll valami szónokféle, az lenne a főalak? Szája sincs; egy szónok száj nélkül. Vagy itt lent, aki épp vetkőzik? Mondjuk, a népi demokráciához passzol ez az egyformaság, és itt tényleg egyformán jellegtelen minden szereplő, az eredmény pedig száz négyzetméter bágyadt, szekkószáraz unalom. De nem is a képről akarok beszélni, nem a kompozícióról vagy a színekről, hanem a legfőbb mellékszereplőről. – Emil átült egy közelebbi fotelba, és kihajtotta a szerszámosládából elővett colstokot, hogy azzal mutogasson. – Mert ott van ő is, a gazda, csakhogy statiszta akar maradni, mellékes a mellékalakok közt is. De hát lehet-e mellékalak a legfőbb vezető, a pártfőtítkár. Rákosi a személyi kultuszba bukott bele, az utódja, Kádár János, mert róla lesz szó, következetesen próbálta kerülni a kultusz csapdáit. Ott a felső csoport vége felé sakkozik valakivel, akinek nem látni az arcát.

Bernáth Aurél:
Munkásállam
szekkó
1968–1972

A festő persze, hiába hívták a háta mögött Van Góghnek, magától nem tehetne volna meg, hogy statisztát farag a pártvezérből. Ahhoz személyes felhatalmazás kellett, közvetlen utasítás az érintettől. Ráadásul elég kényes helyzetben volt. A forradalom napjaiban valakik feltörték a káderszekrényt a főiskolán, és lemásolt személyzeti lapját elkezdtek körözni. „Szőnyi mellett ő a legnagyobb tekintély... de a népi demokrácia nem nagyon tetszik neki... Művészi felfogása nem fejlődik... a szovjet képzőművészetet lenézi.” Ilyen mondatok voltak a káderlapon, képzelheted, hogy megnőtt a respektje a felkelők közt. Hogy mégis ő lett kiválasztva 68-ban? Ne lepődj meg, úgy okoskodtak, és nem is rosszul, hogy ha sikerül átállítani, ha egy ilyen festi ki a székházat, az sokkal nagyobb dolog, mint ha egy megbízható pártkatonára bíznák. Mindenki tudta, hogy a Szovjetuniót telefreskózó és minden elképzelhető orosz kitüntetéssel kidekorált Uitz Béla épp akkor települt haza, sőt talán pont ezért jött, a pártházi nagy murália miatt, én is hallottam az interjút, amelyben monumentális freskókról, michelangelói feladatokról ábrándozott, és szinte felkínálta magát a feladatra. Aki egy kicsit is konyított a dologhoz, az biztos volt benne, hogy ő lesz a befutó. Mellette szólt a munkásmozgalmi múlt, a falfestészetben való jártasság (sokkal nagyobb, mint Bernáthé), és az épület stílusához, ehhez a nagy kubushoz, meg persze a témához is jobban illett volna az ő kubista formanyelve és robusztus, energikus világa. Kádárnak mégis Bernáth kellett. A Bernáth tekintélye, a neve, a név melletti pipa, hogy át lett állítva a maga oldalára egy tévelygő, egy fekete bárány. A nagy reményekkel érkező Uitz meg szépen belehalt a mellőztetésbe.

Volt Bernáthnak egy harmadik emeleti lakása itt a Stollár Béla utcában, három perc sincs az irodaháztól, direkt a szekkóhoz kapta, onnan járt át, hozta vagy küldözte a féllíves akvarellvázlatokat valamelyik diákjával. De a sakkozós skiccel, emlékszem, maga jött át. Tegnap fönt volt, bökött az elnagyolt vázlatra, amelyen a falhoz tapadva ül a félkezűnek látszó Kádár egy Sztálin-formájú, tányérsapkás hústorony mögé beszorítva. Ha így akarja, taposta el a félig szítt csikket, akkor hát legyen így. A látogatás híre persze előbb megérkezett, többen is látták az utcában parkoló fekete W 116-os csipkefüggönyös Mercédészt (járó motorral várakozott) meg a 4-es számú ház bejárata előtt cigarettázó ballonkabátosokat, akik unottan ellenőrizgették a reggeli bevásárlásból hazatérő lakók igazolványát. Aztán a közös ebédnél (nem igaz a tojásrántottáról szóló legenda, à la carte rendelhattünk a mester költségén, telt a félmillióból meg a második Kosuth-díjból, amit úgy kapott meg a szekkóért, hogy még

el sem készült) elmondta, mi volt Kádár János kívánsága. Vagy inkább a beszélgetés tanulsága. Nem is, inkább a párlata – ezt a szót használta, hogy az eszmecsere párlata.

Kádárt ötvenhat kínozta egész életében. Erről beszélt a Stollár Béla utcai lakásban, nyilván folyamatosabban és érthetőbben, mint abban a sokszor idézett utolsó demenciaszónoklatban az MSZMP Központi Bizottságában 1989 tavaszán. Felelősségről, lelkiismeretről, bűnbakszerepről. Tudta, hogy áruló, hogy gyilkos, hogy ha fordul a kocka, bűnhődnie kell. A kormányörök számon tartották kényszeres becsomagolásait. Harminchárom éven át próbált érveket találni, amivel mentheti, vagy legalább magyarázhatja a forradalom leverésében és a megtorlásban játszott szerepét, és azt akarta, hogy ezek az érvek legyenek belefestve a képbe is. Elhitte-e vajon, vagy csak áltatta magát, hogy ha statisztáló baleknak festik meg, s ha az utókorra úgy hagyományozódik a szerepe, a történelemben úgy vonul be, ahogy a kép sugallja, ki-

A szónok
szekkó-
részlet

nevezve gyámoltalan bűnbaknak, csökken majd, s idővel jelentéktelenné válik, elhanyagolható semmiséggé törpül az eredendő bűn? Bernáth mester végighallgatta, és talán meg is hatódott egy kicsit a neki szóló személyes kitárulkozástól. – Így vonogatta a vállát – mutatta Bernáth (mutatta Emil), ilyen gyámoltalanul emelgette (tényleg volt egy kényszeres mozdulata Kádárnak, én is láttam a filmhíradókon, egy jellegzetes rándulás a vállában, amivel mintha valami láthatatlan terhet próbált volna lelökni magáról). Hát Bernáth is megvonta a vállát, és megcsinálta neki. Na, Uitz Bélával, Kassák sógorával ezt biztosan nem lehetett volna így elrendezni. Egyébként nem hiszem, hogy Kádár ígért valamit, Bernáth tényleg döl-

Kádár sakkozik szekő-reszlet

fősebb volt annál, hogy ígéretekkel el lehessen érni nála bármit. Azt hiszem, tudta, hogy Van Góghnek hívják a háta mögött, pedig nem akart ő gőgös lenni, de minél kevésbé akart, annál gőgösebbnek látszott. Ha beszélt, volt benne valami kioktató és fölényes, ha meg nem beszélt, nehogy kioktató és fölényes legyen, akkor a szótlanúsága miatt látszott beképzeltnek. Azt hiszem, Rippl-Rónaira akart hasonlítani, ő volt a példaképe (még ha inkább

Nagy Imre a sorok között szekő-reszlet

meghaladni, legyőzni kívánt példaképként gondolt is rá), de a kedélye hiányzott hozzá. Meg az a súlytöbblet, ami a korpulens Ripplit eleve kedélyessé tette. Olyan Nagy Imréssé. Ó, igen, ezt még nem is mondtam (mondta Emil), Nagy Imrével tényleg jó kapcsolatban volt Bernáth. Földik voltak, és éppen egyidősek. Ötvenhat október 20-án az Ernstben a nagy Bernáth-tárlat megnyitóján Nagy Imre is ott volt. Annak a furcsa kétnapos kiállításnak a megnyitóján...

– Kétnapos?

– Az, szombaton 20-án nyílt, vasárnap még nyitva volt, a hétfő ugyebár szünnap a múzeumokban, kedden meg kitört a forradalom. De vissza a képhez, szóval ez a szekkóba gyömöszölt apró széljegyzet, kádári gyónás lett a Bernáth ajándéka. Mert épp a hatvanadik születésnapra lett kész a falkép, igaz, kínosan vigyáztak rá, nehogy összekapcsolja a két dolgot a sajtó, vagy bármi más emlékeztessen a húsz évvel korábbi Rákosi-féle hírhedett születésnapra vacsora a Parlament Vadásztermében, amire azért néhány művészt is meghívtak. Ott volt Illyés és Pátzay is, védekezett Bernáth, mert úgy érezte, ki kell magyaráznia valahogy a dolgot. A vacsorameghívást jobban ki lehetett magyarázni, mint azt, amit csak a Vadászteremben fogott föl, hogy a szekkót nem csak ajándéknak szánták, a Kádár-kanonizáció nyitánya volt a kép.

– Tetszett Kádárnak?

– Hogy végül tetszett-e neki? Nem tudom. A Kosuth-díjból nem lehet kiindulni, mert szinte már akkor a festő kabátjára lett tűzve, amikor a munkát elvállalta. Kádár egyébként a többi pártfunkcinál jártasabb volt

a művészetekben. Volt valami kezűgyessége is, állítólag a szegedi Csillag börtönben rajzolásal múlatta az időt. Születésnapra „meglepetésként” Szőnyi-képeket kért, és akik megfordultak a Cserje utcai házban, Egryt, Rippl-Rónait, Czóbelt látták a falakon, na persze a kötelező Derkovits és Dési Huber mellett. Volt egy szignált Picasso-grafikája is (elvégre kommunista – vágott elébe a szocreál kényeskedőknek), és alighanem baloldali nosztalgiák miatt vitette el magát néha Kassák Lajos kiállításaira is.

Szóval azt nem tudom, tetszett-e neki, arra talán könnyebb válaszolni, hogy meg lehetett-e elégedve. Ott ül a sámlin Kádár, és a megtermett tá-

nyérsapkással játszik. Hátulról látjuk az illetőt, mint azon a bizonyos, „rendszerváltónak” nevezett plakáton; jószérivel a táblát is eltakarja. Ki mondaná, hogy nem szovjet szimbólum? Kádár két oldalán két kibic áll, smasszernek látszanak, pribéknék inkább, mint a parti elmélyült követőinek, nem is a táblára, inkább Kádár-ra szögezik a szemüket. Mögötte a fal. Reménytelenül beszorított szituáció. Itt azt kell lépned, amit mi mondunk, üzeni a kompozíció, és Kádár lép: leveszi a fekete vezért. A jobbkezes Kádár bal kézzel üt. Utasításba persze nem lehet adni ilyesmit, de egy kávé (Marili, a lánya még reggel megfőzte) és egy doboz Symphonia mellett lehetett beszélni a nagy lelkifurdalásról. A festő feladata az volt, hogy világossá tegye, Kádárt az oroszok kényszerítették rá, hogy felakasztassa a miniszterelnököt. Hogy levegye a tábláról. Az az apró festékkolt, a sötét vezér, az a legfeketebb szín az egész hatalmas szekción.

– Tényleg a legfeketebb...

– Igen, a legfeketebb folt Kádár lelkén is. Halottan is rettegett tőle. Tudta, hogy nem törölheti ki a nép tudatából, pedig mindent megtett, titokban, álnéven temettette el, ismeretlen helyen, mert a sírhantól is félt, sőt el sem temettette, mert lehet-e temetésnek nevezni, ha valakinek a testét összedrótozott végtagokkal, arccal lefelé dobva földelik el. A temetetlen halott aztán elkezdett visszajárni, ahogy a sorstragédiákban szokás. Pechére a gimnáziumokban kötelező olvasmány volt Szophoklész Antigonéja, amiről nehéz volt úgy beszélni, hogy a diákoknak ne jusson eszébe aktualizálni a temetetlen halott Polüneikész erkölcsi jussát, és az elvakult diktátor Kreón embertelen törvényeit. Egy vidéki irodalmi lapban megjelent egy vers: „egyszer majd el kell temetNI és nekünk nem szabad feledNI a gyilkosokat néven nevezNI!” Úgy lett nyomtatva, hogy a szavak utolsó két betűje, az N és az I nagybetű volt. N és I, érted, a megölt miniszterelnök nevének kezdőbetűi. Nehezen esett le a Kádáréknak a tantusz, de amikor rájöttek, azonnal bezúzták a lapot és a költő – Nagy Gáspárnak hívták – nem publikálhatott tovább. De egy Szophoklész-t mégsem lehetett csak úgy betiltani. Azt mondani, hogy mostantól Szophoklész-szi-lencium lesz.

– Az a fekete sakkfigura, ahogy a baljába fogja – kezdem bele újra bizonytalanul –, a helye, ott épp a két combja között, és ahogy azok hárman nézik...

– Arra gondolsz, hogy...

– Mint egy nyilvános onánia...

– Igen, kényszerből végzett nyilvános önkielégítés.

– Túlságosan megalázó. Alig hiszem, hogy ez is a kanonizáció része lett volna, hogy Kádár ezt kérte volna a festőtől.

– Egyszer majd kérünk tőled valamit, hallhatta 56-ban, és aztán jött 68, és az ő lánctalpasainak is be kellett gurulniuk Prágába. Emlékszem, amikor a kép készült, még nagyon friss volt a szégyen. És tényleg nem sokon múlt (véletlen, fátum, elrendeltetés?), hogy tojástemperát kevergetek-e itt, a Fehérházban, vagy tankot vezetgetek valahol a Felvidéken.

– Gondolod, hogy erről is beszélt Bernáthnak, hogy Csehszlovákia lerohanása kapcsán is a maga megalázott, megszegényített szerepén sajnálkozott? Hogy mártírt akart alakítani?

– Valahol tényleg az volt. Egy mártír. Még Rákosi börtönében intézték úgy néhány jól irányzott csizmarúgással, hogy ne legyen kedve gyerekcsinálással kísérletezni. Fekete lett a pöcse, és fáj minden hugyozásnál. Hogy a fájdalmak később enyhültek-e, azt nem tudom, a fekete dáko legendája viszont tovább élt. És tényleg nem lett gyereke, sőt ő az egyetlen pártfunkci közel és távol, akinek szeretőt, de még egy egészen apró flörtöt sem kapcsolt soha semmiféle pletyka.